

Моє майбутнє

**“Формування життєвої компетентності
молодших школярів”**

З М І С Т

Вступ	3
РОЗДІЛ 1. Формування життєвої компетентності молодших школярів як соціально-педагогічна проблема	5
1.1. Сутність, характерні ознаки та складові життєвої компетентності	5
1.2. Основні чинники формування життєвої компетентності молодших школярів учнів	12
Розділ II. Умови ефективного формування життєвої компетентності учнів початкової школи	16
2.1. Загальноосвітня школа як середовище формування життєвої компетентності молодших школярів	16
2.2. Сучасний стан сформованості життєвої компетентності молодших школярів	23
Висновки	30
Список використаної літератури	34
Додатки	

Вступ

Актуальність теми дослідження обумовлена загостренням протиріч між об'єктивною необхідністю формування життєвої компетентності молодших школярів і можливостями сучасної освітньої системи, між процесами саморозвитку особистості і системою традиційного виховання, спрямованого на єдині стандарти її формування, а також недостатньою розробленістю теоретичних основ означеної проблеми.

На сучасному етапі цивілізаційного розвитку особливої актуальності набуває проблема створення умов для формування особистості, яка здатна до самоактуалізації, творчого сприйняття світу та соціально значущої діяльності, спрямованої на розвиток суспільства. У зв'язку з цим соціальні та педагогічні проблеми формування життєвої компетентності особистості виходять сьогодні на рівень пріоритетних в українському суспільстві.

Дослідження означеної проблеми здійснювалось на межі наук про суспільство і освіту. У зв'язку з цим аналіз філософсько-соціологічної літератури дозволяє констатувати часткову розробку загальнотеоретичних аспектів дослідження проблеми формування життєвої компетентності особистості. Це праці В.Афанасьєва, І.Блауберг, Р.Гурова, Л.Когана, М.Нугаєва, В.Садовського та ін. Психологічне підґрунтя досліджуваної проблеми складають роботи з психології особистості (Б.Ананьєв, Л.Виготський, О.Запорожець, О.Леонтьєв, С.Рубінштейн, Д.Ельконін). Теоретичні основи використання системного підходу до цілісного формування особистості в дослідженні педагогічних проблем освіти та виховання розроблені І.Бехом, В.Болгаріною, В.Бутенком, І.Болдиревим, М.Боришевським, Л.Воловичем, Г.Габдуліним, В.Караковським, А.Куракіним, Л.Новіковою, Г.Філоновим.

Педагогічне осмислення мікросередовища як фактора формування особистості підготовки соціальних педагогів здійснювалось В.Бочаровою, С.Гончаренком, І.Зязюном, Л.Коваль, О.Кононко, І.Костюком, В.Кузем,

М.Лукашуком, В.Масленніковою, В.Москаленко, Н.Ничкало, В.Постовим, Г.Пустовітом, В.Радулом, О.Савченко, А.Сиротенком, К.Чорною та іншими.

Значна актуальність окресленої проблеми, необхідність переосмислення і подальшого дослідження процесу формування життєвої компетентності особистості й визначило вибір проблеми дослідження **“Формування життєвої компетентності молодших школярів”**.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні сутності формування життєвої компетентності учнів початкової школи та визначенні педагогічних умов ефективності цього процесу.

Відповідно до мети дослідження визначені такі **завдання дослідження**:

1. Визначити сутність та структуру життєвої компетентності.
2. Обґрунтувати зміст та методи формування життєвої компетентності особистості учнів початкової школи.
3. Визначити роль школи як мікросередовища формування життєвої компетентності молодших школярів.
4. Виявити педагогічні умови ефективності процесу формування життєвої компетентності молодших школярів.

Об’єкт дослідження – процес формування життєвої компетентності.

Предмет дослідження - формування життєвої компетентності учнів початкової школи.

Методи дослідження. теоретичні: метод аналізу наукових джерел з проблеми дослідження, моделювання, аналіз і синтез результатів експерименту з формування життєвої компетентності особистості.

Емпіричні: педагогічне спостереження; бесіда, тестування, анкетування; педагогічний експеримент.

Практичне значення одержаних результатів роботи становлять науково-обґрунтовані педагогічних умов, які сприяють підвищенню ефективності формування життєвої компетентності молодших школярів.

Структура роботи. Наукова робота складається з вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Основний текст роботи викладений на 30 сторінах.

РОЗДІЛ 1.

Формування життєвої компетентності

молодших школярів як соціально-педагогічна проблема

1.1. Сутність, характерні ознаки та складові життєвої компетентності

Сучасний стан розвитку українського суспільства характеризується посиленням уваги до проблем формування особистості, здатної повноцінно сприймати, розуміти та примножувати матеріальні і духовні цінності. Як зазначено у Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, головною метою української системи освіти є створення умов для розвитку і самореалізації кожної особистості як громадянина України, формування покоління, здатного навчатися впродовж життя, створювати і розвивати цінності громадянського суспільства [66, с.1].

Поняття життєвої компетентності особистості є одним із тих, що засвідчує складне і багатоаспектне явище у системі соціалізації людини, її освіти, навчання та виховання. Життєва компетентність охоплює у собі такі надбання особистості, як знання, вміння, навички, способи діяльності, розвинені можливості сприймання, розуміння та творчого використання матеріальних та духовних цінностей суспільства. Поняття “життєва компетентність” є інтегрованим від понять “компетентність” і “життя”. Детальніше зупинимось на аналізі поняття “компетентність”.

Великий тлумачний словник сучасної української мови за редакцією В.Бусела визначає поняття "компетентний" як знаючий, усвідомлений, авторитетний у будь-якій галузі [12]. Сучасні тлумачні словники розглядають компетентність, перш за все, як певну суму знань особистості. Проте, жоден словник не визначає поняття компетентності як певного рівня розвитку

особистості не тільки за ознакою обсягу знань, але і за ознакою уміння використовувати ці знання на практиці. Як вважає Д. Равен, основними складовими компетентності є: внутрішньо вмотивовані характеристики, пов'язані зі системою особистісних цінностей: ініціативність, лідерство, безпосередній інтерес до механізмів роботи організації і суспільства загалом, а також до роздумів про їх можливий вплив на неї саму; уявлення й очікування, пов'язані з механізмами функціонування суспільства та роллю людини у суспільстві. Тут важливі уявлення людей про самих себе і про ту роль, яку вони самі відіграють у діяльності організації. (Образ себе та світу, суспільства) [66].

Компетентність у житті розкриває міру включеності особистості в активну діяльність, здатність ефективно розв'язувати проблемну ситуацію життя, мобілізувати при цьому знання, досвід, цінності, уміння. В. Ляшенко зазначає, що поняття "життєва компетентність" значно ширше, об'ємніше, бо передбачає спроможність особистості набувати знання, перетворювати їх на уміння та адекватно діяти [42].

На основі проведеного аналізу наукових джерел нами виділено декілька основних підходів щодо визначення сутності життєвої компетентності (рис. 1.1).

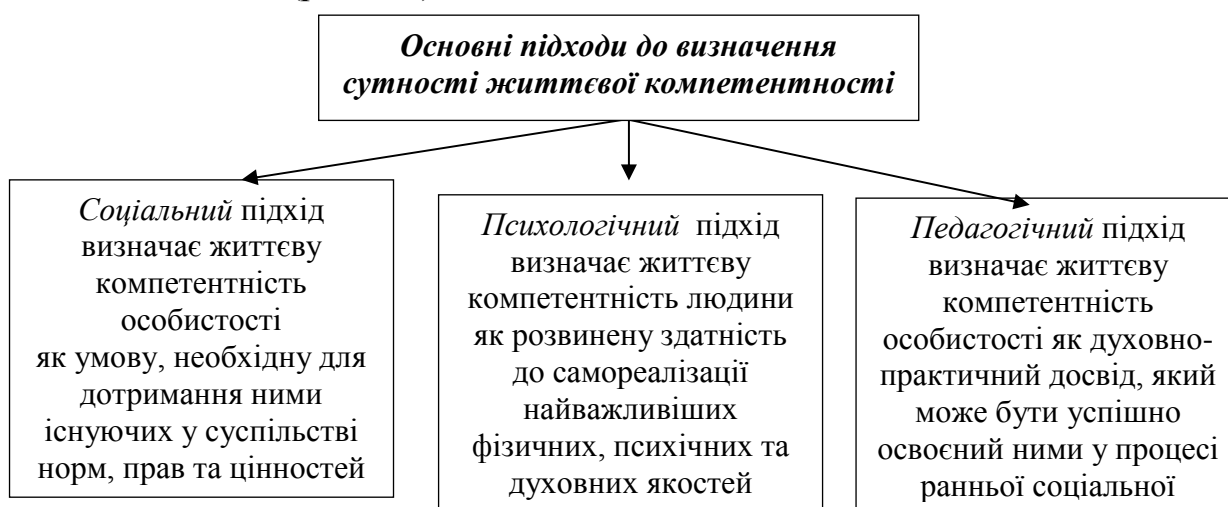

Рис. 1.1. Основні підходи до визначення сутності життєвої компетентності

Отже, досліджуючи проблему формування життєвої компетентності дітей та учнівської молоді, вчені (І.Ящук та ін.) наголошують на тому, що життєва компетентність являє собою знання, вміння, життєвий досвід, необхідний для розв'язання життєвих завдань і продуктивного здійснення власного життя [66, с. 24]. О.Кононко констатує той факт, що життєва компетентність має розглядатися як нова стратегія, що змінює мету навчально-виховного процесу, спрямовує зусилля педагогів на забезпечення кожній дитині сприятливих умов для оволодіння важливою наукою і мистецтвом життя [34, с. 7]. На її думку, бути компетентним – означає вміти збалансовувати біологічні ритми (свою активність, сон, апетит, стан, настрій, працездатність) із соціальними ритмами (почуттям відповідальності, усвідомленням необхідності чогось, звичним розкладом, обов'язками і правами); не бути заручником власного тіла, негативних або тривожних думок і почуттів, руйнівних намірів; віддавати перевагу конструктивній, творчій активності перед споживацькою, деструктивною, виконавською, руйнівною [34, с.8]. У контексті педагогіки життєтворчості життєва компетентність розглядається як складне утворення, що охоплює “уміння орієнтуватися в соціальних ситуаціях; здатність обирати адекватні та ефективні способи розв'язання життєвих проблем; знання своїх особистих якостей, своїх достоїнств і недоліків; здатність до самовдосконалення та самозмін; здатність розуміти й оцінювати інших людей, встановлювати з ними адекватні способи спілкування, проявляти толерантність у стосунках; уміння керувати собою й обставинами свого життя” [31, с. 145]. Л. Сохань життєву компетентність як комплекс певних особистісних якостей, що забезпечують продуктивне життєздійснення особистості, тобто здійснення життя як способу людського існування, а її формування розглядає як розвиток і збагачення всіх основних життєзабезпечувальних особистісних структур. Т. Єрмаков означає життєву компетентність як інтеграцію різних видів компетентностей, які розкривають загальні здатності людини в тих чи

інших сферах життєдіяльності; І. Єрмаков – як компетентність у мистецтві життєтворчості.

Ми підтримуємо думку В.Зарицької, яка наголошує, що *життєва компетентність* є цілісним утворенням, яке становить системну властивість усієї особистості, що характеризує її здатність зберігати та оптимально відтворювати, розвивати себе, своє життя, успішно діяти в різних життєвих ситуаціях, вирішувати складні життєві проблеми [54, с. 89].

Досліджуючи соціально-психологічні та педагогічні параметри зазначеної проблеми, В.Циба вказують на необхідність її системного вирішення шляхом формування свідомості дітей, оволодіння конкретними вміннями і навичками, розвитку відповідних здібностей тощо. Так, дослідник вважає, що зміст життєвої компетентності людини повинен поєднувати усвідомлення свого призначення, долі, життєвих цінностей та практичну їх реалізацію в умовах практики [66]. В.Ляшенко наголошує, що життєва компетентність школярів є особливим психолого-педагогічним явищем, яке має характерні ознаки, особливості та відмінності [42, с. 21]. На основі проведеного аналізу наукових джерел, автор виділив характерні ознаки їх життєвої компетентності особистості (рис. 1.2).

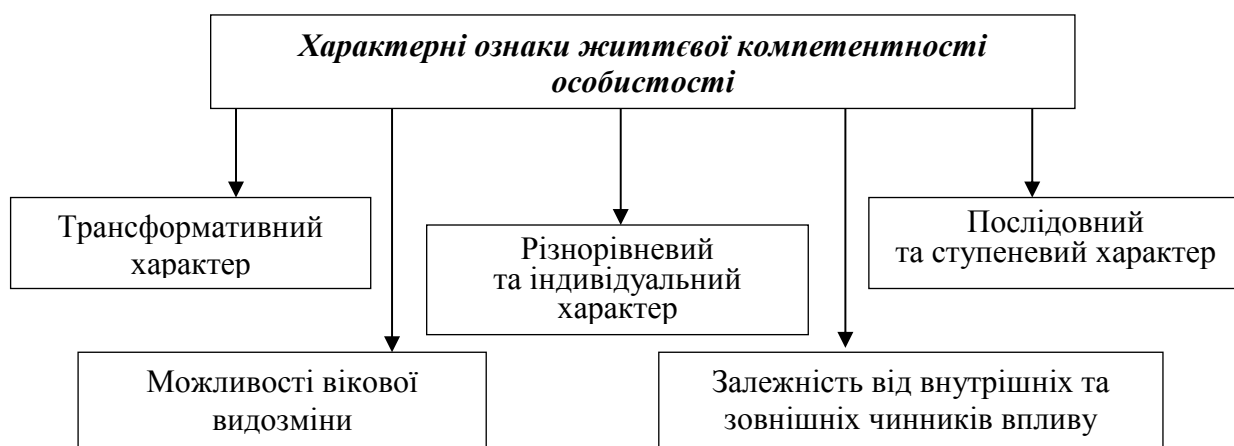

Рис. 1.2. Характерні ознаки життєвої компетентності особистості

Зазначимо, що життєва компетентність як сукупність певного досвіду особистості не може бути сталою. Це динамічне *трансформативне явище*, яке розвивається, видозмінюється ускладнюється. Усі складові життєвої

компетентності перебувають у постійному русі, якісно та кількісно змінюються, свідчать про її удосконалення, збагачення, прогрес або ж руйнування, деградацію та регрес. Отже, життєва компетентність змінюється, набуваючи позитивних або негативних рис. Її формування залежить від *зовнішніх і внутрішніх чинників* впливу, а реалізація потенційних можливостей може відбуватися у певному часі і просторі. Суттєвою ознакою життєвої компетентності школярів є те, що вона має *різномірний та індивідуальний характер*. У представників відносно однакових вікових груп можна спостерігати різні рівні сформованості життєвої компетентності: від вкрай обмеженого до високого рівня оволодіння необхідним життєвим досвідом. Усвідомлення цієї ознаки вимагає виявлення для кожної дитини індивідуального підходу під час визначення перспективної програми її соціалізації, набуття необхідних знань, умінь і навичок.

Життєва компетентність школярів має безпосередню *залежність від тих педагогічних дій, які спрямовуються з метою надання необхідної освітньої допомоги*, створення належних умов для їх життя, навчання, праці, гри тощо. При цьому слід зауважити, що педагогічні дії не можуть носити спонтанний характер, а навпаки – забезпечувати послідовне і ступеневе сходження дитини до необхідного життєвого досвіду. Звідси потрібно урахувати ту ознаку життєвої компетентності дітей, яка свідчить про складний процес поступового і багатоступеневого розгортання дій пізнавального, комунікативного, креативного, емоційно-чуттєвого змісту.

Життєва компетентність школярів формується з урахуванням її складових та відповідно до періоду синзетивності, фізіологічно виправданого часом. Адже неможливо дитину вчити говорити у довербальний період, а вчити ходити – під час повзання. І хоча випереджувальне навчання має високий потенціал, все ж порушувати послідовність розвитку, або намагатись догнати своїх однолітків, перескакуючи через декілька ступенів, є незворотною помилкою [54, с.125].

Важливою ознакою життєвої компетентності школярів є їх залежність вікового розвитку. Кожний вік дитини впливає на її життєвий досвід та способи його використання. Адже життєвий досвід, який не під силу трирічній дитині, може бути успішно освоєний нею у п'ятирічному віці. Показники нормального розвитку дитини у різні вікові відрізки є своєрідним свідченням стану сформованості окремих складових життєтворчості, які дозволяють побачити відхилення, відставання і внести відповідну своєчасну корекцію.

Безперечно, життєва компетентність є тим духовно-практичним здобутком, який формується під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх процесів. Саме тому важливим є глибоке і постійне вивчення внутрішнього стану дитини не лише через діагностування за допомогою тестів, але й через зворотній зв'язок та спілкування. Оптимізація зовнішнього впливу може бути забезпечена шляхом створення педагогічно доцільного середовища (наприклад, середовища загальноосвітньої школи), в якому будуть враховані складності процесу формування життєвого досвіду дитини.

Від народження школярі вже є життєво компетентні в вузькому розумінні цього поняття. Особливість та своєрідність життєвої компетентності школярів полягає у тому, що вона охоплює у собі наступні складові (рис. 1.3).

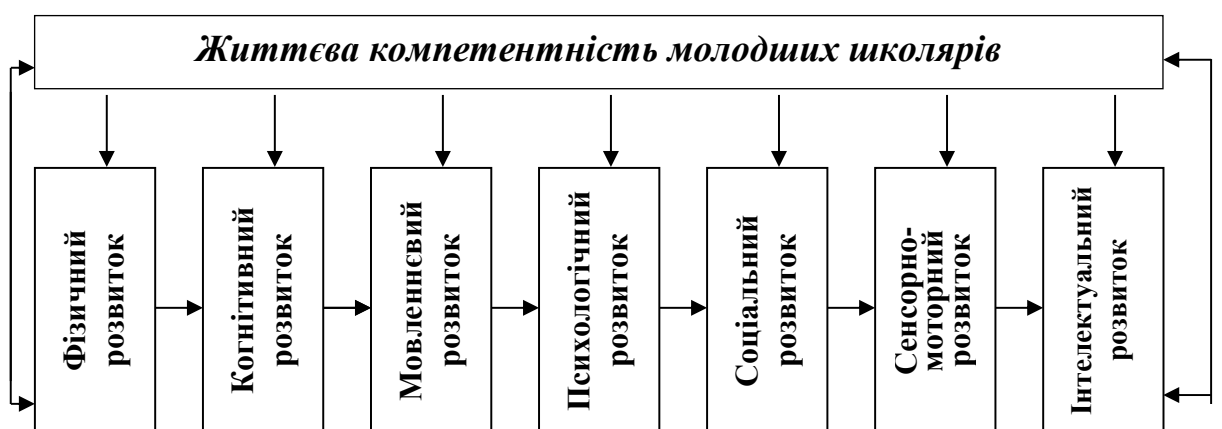

Рис. 1.3. Складові розвитку молодшого школяра, які впливають на формування їх життєвої компетентності

Саме фізичний, когнітивний, мовленнєвий, психологічний, соціальний сенсорний та інтелектуальний розвиток спрямовані на формування в учнів початкової школи основних аспектів життєвої компетентності, а саме: досвіду, знань, умінь, навичок, почуттів, творчих якостей. *Кожен вид розвитку має тісний зв'язок з іншим і зумовлюють розвиток кожного окремо. Успіхи або невдачі однієї зі складових розвитку неодмінно впливають на зміст та характер реалізації інших.*

Отже, життєва компетентність є цілісним утворенням, яке становить системну властивість особистості, що характеризує її здатність зберігати та оптимально відтворювати, розвивати себе, своє життя, успішно діяти в різних життєвих ситуаціях, вирішувати складні життєві проблеми.

Вагомим у нашому дослідженні є визначення структурних компонентів життєвої компетентності. Так, Л. Сохань подає таку структуру життєвої компетентності: 1) знання; 2) уміння й навички (теоретичні знання включають наукові (знання про світ, законів життя, про себе) та життєву мудрість, яка разом з нормами поведінки складає також і практичні знання та вміння й навички); 3) життєтворчі здібності (аналітичні, поведінкові, прогностичні); 4) життєвий досвід (складається з усвідомленого та неусвідомленого індивідуального досвіду й творчого використання й наслідування досвіду інших осіб); 5) життєві досягнення (особисте щастя, соціальний статус, самореалізація) (рис.1.4.).

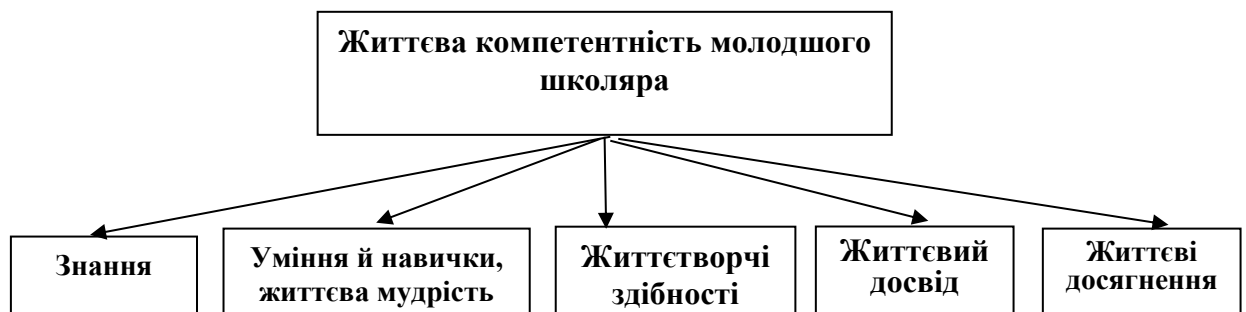

Рис.1.4. Структура життєвої компетентності за Л.Сохань

Іншими словами, життєва компетентність не може бути ізольована від конкретних умов її реалізації. Вона органічно пов'язує одночасну мобілізацію знань, умінь і способів поведінки, спрямованих на умови конкретної діяльності. Це специфічна здатність, яка дає змогу ефективно розв'язувати проблеми.

Отже, життєва компетентність особистості є багатоаспектним явищем, у якому знаходять певне відображення соціальні вимоги та норми, механізми психофізіологічної саморегуляції, можливості освоєння та активного використання життєво важливого досвіду. Саме тому завдання суспільства, а особливо загальноосвітньої школи, полягає у забезпеченні процесу формування життєвої компетентності школярів, підготовки їх до активної і творчої життєдіяльності.

1.2. Основні чинники формування життєвої компетентності молодших школярів учнів

Відомо, що особистість може успішно розвиватися і набувати необхідний їй життєвий досвід завдяки суспільному середовищу. На цьому наголошують дослідники (І.Ящук та ін.), підкреслюючи, що середовище являє собою сукупність природних та соціальних умов, у яких протікає розвиток і діяльність людського суспільства. Воно, стосовно особистості, є необхідною умовою її становлення і розвитку. Саме на основі взаємодії свідомості, духовного світу, укладу життя особистості, соціального середовища, які діють сукупно з цілеспрямованими виховними впливами навчального закладу, відбувається ефективне формування життєвої компетентності дітей та молоді[66].

Умовами розвитку дитини є її біологічні фактори, вроджені властивості організму, джерелом розвитку, його рушійною силою, подразником – соціальні фактори: від середовища, в якому перебуває дитина, і до активної взаємодії дитини з цим середовищем. Значущим для розуміння сутності

дитини є положення про те, що вищі психічні функції є соціальними за своїм походженням.

Кваліфікованим, систематизованим і цілеспрямованим впливом суспільства на дитину, а отже в чинником формування життєвої компетентності є *навчання*, яке формує необхідні для життя в соціумі знання, уміння та навички, її життєву компетентність. Обсяг знань дитини про себе і про довколишній світ формується у двох напрямках: в результаті некерованої взаємодії дитини з довколишнім предметним світом і людьми та в результаті цілеспрямованого впливу людини, який і є навчанням.

Формування соціального "я" дитини визначається характером її взаємовідносин з навколишнім середовищем. Взаємовідносини з людьми - це своєрідна форма існування дитини. На думку М.Лісіної, *спілкування є особливою умовою існування людини*, де предметом діяльності є не інший предмет або група предметів, а інша людина. Отже наступним чинником формування життєвої компетентності є спілкування. Для успішного життя дитини в суспільстві потрібним є не лише зміцнення її фізичного та інтелектуального здоров'я, а також *передача певних знань, умінь і навичок, досвіду спілкування з іншими людьми*. Адже, особистість дитини – це єдине ціле. І її фізичний стан, психічний розвиток, соціальний досвід – необхідні умови соціалізації, бо сама соціалізація – це можливість дитини об'єднатись з суспільством, жити в ньому, мати певний рівень життєвої компетентності. Якщо вилучити хоча б одну із цих складових, то особистість залишиться поза суспільством. Соціалізація – це не тільки уміння спілкуватись, це, перш за все, можливість жити, мати певний рівень соціального статусу, це значить бути життєспроможним. Отже, інтеграція дітей у реальний світ, розширення можливостей для їхнього спілкування та оточення – один із шляхів формування життєвої компетентності.

Вагомими є ідеї видатного педагога А.Макаренка, який своїм життям, теоретичною та літературною спадщиною довів неперехідну роль впливу оточуючого середовища, суспільства, колективу на формування особистості,

на розвиток її моральних якостей, на формування її життєвої компетентності. А.Макаренко все життя присвятив роботі з дітьми, які в силу соціальних потрясінь потребували саме соціальної реабілітації. Цілеспрямований та кваліфікований вплив на дітей з травмованою психікою, зі зруйнованою мораллю дає яскравий приклад соціалізації декласованих елементів, перетворення їх на достатньо життєвостроможних громадян. Таким чином, *оточуюче середовище є також вагомим у формуванні життєвої компетентності молодшого школяра.*

У становленні особистості В.Сухомлинський значне місце відводить *колективу*, підкреслюючи його важливу і необхідну роль у формуванні майбутнього громадянина. Але колектив за В.О.Сухомлинським, повинен мати високий потенціал позитивного впливу на особистість, бо він і складається із окремих особистостей. "Я прагнув того, щоб джерелом радості було спілкування з товаришами" [59]. Велике значення В.Сухомлинський надавав *створенню позитивного емоційного настрою під час навчання*. Він вважав, що необхідно в кожній дитині пробудити бажання до знань, до навчання "Не можна відгороджувати дітей від оточуючого кам'яною стіною. Не можна лишати учня радощів духовного життя... Джерело бажання вчитись - в самому характері дитячої розумової праці, в емоційному забарвленні думки, в інтелектуальних переживаннях" [59].

Важливим і необхідним фактором формування життєвої компетентності дитини І.Єрмаков вважає її *здатність до самореалізації*. Саме тому "ключовими поняттями педагогіки є особистісно зорієнтоване навчання та виховання дитини як суб'єкта життєтворчості" [28]. Знання сензитивних періодів у розвитку дитини використовується вітчизняними та зарубіжними психологами. Наприклад, в системі заходів з формування її життєвої компетентності важливу роль відіграє *виховання почуття власного обов'язку* до навколишнього сімейно-суспільного та предметно-просторового оточення. Е.Еріксон вважає, що у віці до п'яти років у дітей формується почуття автономності та особистої цінності.

Компетентність тісно пов'язана з поняттями “зрілість”, “готовність” до виявлення соціальної активності, „індивідуальний стиль життєдіяльності”, системою ціннісних орієнтацій особистості. *Системоутворюючою складовою життєвої компетентності учені називають відповідальність особистості за свою долю, за свої вчинки і дії, за їх соціальні наслідки.* Саме вчитель має взяти на себе основну роль у вихованні такої важливої якості дитини як відповідальність. Особистісні риси компетентної людини є близькими до рис самоактуалізованої особистості.

Не заперечуючи проти вище викладених підходів до формування життєвої компетентності, слід зауважити, що кожен сенситивний етап має особливості і специфіка формування певної риси в певному періоді потребує значної корекції або повної трансформації в іншому. Змінюються вікові та соціальні умови, змінюється суб'єкт та об'єкт впливу, змінюється оточення. Ці зміни неодмінно треба враховувати при організації цілеспрямованого, довготривалого, різнорівневого та індивідуального впливу на дитину. Вибудовуючи програму формування життєвої компетентності, потрібно враховувати: узгодженість дій між психологічним підходом до розвитку дитини, педагогічним інструментарієм досягнення розвиваючих завдань, що вирішуються на наступних етапах онтогенезу, та стану самого суб'єкта, ступеня його уроджень та характеру його оточення.

Отже, формування життєвої компетентності особистості визначається нами як складний процес, у результаті якого молодший школяр здобуває якості, необхідні йому для життєдіяльності в суспільстві, оволодіває соціальною діяльністю, комунікативними вміннями.

РОЗДІЛ II.

Умови ефективного формування життєвої компетентності учнів початкової школи

2.1. Загальноосвітня школа як середовище формування життєвої компетентності молодших школярів

Динамічні зміни, які відбуваються в світі визначили основні напрямки розвитку освіти, що спрямовані на реалізацію дитиноцентристської розвивальної парадигми. Нова парадигма має забезпечувати формування в учнів готовності й здатності активно творити нові реалії життя, гідно репрезентувати свою націю, безперервно оновлювати власний досвід, проектувати подальший освітній та життєвий шлях.

У кожної дитини повинні бути сформовані чіткі уявлення про способи перетворюючої діяльності людини, її еволюцію й тенденції розвитку, результати і наслідки впливу виробничої діяльності на особистість, суспільство і природу. Необхідною умовою усвідомлення проблем і процесів техногенного розвитку суспільства слід вважати наявність знань і вмінь виконувати різні перетворюючі процедури, прогнозувати і проектувати власну діяльність у мінливому середовищі, що безперервно змінюється і удосконалюється. У „Великому тлумачному словнику сучасної української мови” поняття „середовище” трактується як сукупність природних умов, у яких відбувається життєдіяльність якого-небудь організму [12, с. 891]; „оточення” – те, що оточує кого-небудь; середовище, довкілля; люди, які оточують кого-небудь [12, 780]. Вплив середовища на формування життєвої компетентності особистості досліджувала І.П.Ящук, С.А.Козлова, М.М.Фіцула визначали його як фактор розвитку та виховання дитини.

Саме загальноосвітня школа – школа життєвої компетентності (компоненти: знання, уміння та навички, життєтворчі здібності, життєвий досвід, життєві досягнення особистості, які об’єктивізують міру її життєвої компетентності). *Школа нами розглядається як складна інтегрована система, яка включає усі компоненти взаємодії педагогів, школярів і їх*

батьків, має соціально-педагогічну спрямованість та здійснює такі функції: діагностичну, прогностичну, консультативну, профілактичну, опікунську, функцію соціального захисту.

Проблема формування життєвої компетентності молодших школярів сьогодні визначається провідною у процесі виховання підростаючого покоління та підготовці школярів до життя і діяльності в суспільстві.

У Базовому компоненті загальноосвітньої школи *головним завданням першої ланки освіти* є не стільки дати дитині систему галузевих знань, скільки у доступній формі розкрити перед нею науку життя – сформувати практичні й життєво необхідні вміння, навчити орієнтуватись у нових умовах життя, знаходити своє місце серед інших, відчувати межу припустимої поведінки, ініціювати добротність [22, с. 8]. Йдеться про орієнтацію на інтегрований, цілісний погляд на особистість дитини, на використання можливостей розвитку всіх сфер життєдіяльності школярів для забезпечення їх належної соціалізації та самореалізації, формування життєвої компетентності.

О.Кононко констатує той факт, що життєва компетентність молодшого школяра має розглядатися як нова стратегія, що змінює мету навчально-виховного процесу, спрямовує зусилля педагогів на забезпечення кожній дитині сприятливих умов для оволодіння важливою наукою і мистецтвом життя [22]. Учена, вивчаючи життєву компетентність особистості визначає три види середовища впливу на дитину: *міжособистісну взаємодію; спеціально створене середовище переконання; засоби масової інформації.*

У системі загальної середньої освіти основними групами компетентностей, яких потребує сучасне життя, є: соціальні; полікультурні; комунікативні; інформаційні; саморозвитку та самоосвіти; компетентності, що реалізуються у прагненні і здатності до раціональної, продуктивної творчої діяльності.

Формування життєвої компетентності у початковій школі визначається нами як складний процес, у результаті якого молодший школяр

здобуває якості, необхідні йому для життєдіяльності в суспільстві, оволодіває соціальною діяльністю, комунікативними вміннями.

З огляду на висловлене вище, В. Зарицька розглядає *формування життєвої компетентності як формування сукупності компетенцій, які розвиваються в особистості у процесі навчання*. Тому важливим у навчально-виховному процесі сучасної початкової школи є формування компетенцій особистості, що є складовими її компетентності.

Механізмом формування життєвої компетентності в школі І.Єрмаков вважає самоактуалізацію, розвиток якої можливий лише у процесі навчання. На його думку, *основою життєвої компетентності є ціннісна система особистості, що формується у процесі самоактуалізації* [28]. Іншою важливою умовою формування життєвої компетентності автор вважає *інтегрованість та конструктивність стилю життя* процес самоактуалізації, сприяючи формуванню конструктивного стилю життя, дозволяє реалізовувати більше життєвих цілей з меншими витратами часу та енергії, зберігаючи як внутрішню рівновагу, так і відносну відповідність вимогам соціального середовища [28].

Отже, узагальнивши підходи вчених ми можемо резюмувати, що *життєва компетентність* молодшого школяра є цілісним утворенням, яке становить складну системну властивість особистості, яка характеризує її здатність зберігати та оптимально відтворювати, розвивати себе, своє життя, успішно діяти в різних життєвих ситуаціях, у майбутньому вирішувати складні життєві завдання та проблеми; здатність особистості вирішувати проблеми в усіх сферах життєдіяльності, виконувати життєві і соціальні ролі, які ґрунтуються на життєтворчих знаннях, вміннях і навичках, життєвих досягненнях.

Спираючись на наукові погляди вчених (І.Єрмаков, В.Зарицька, Д.Пузіков та ін.) Л. Доні визначає наступні складові життєвої компетенції учнів початкової школи: життєтворчі компетенції – полягають у здатності самостійно, свідомо і творчо визначати, проектувати і здійснювати особисте

життя; життєздатні компетенції – це сукупність здібностей особистості які пов'язані з їх спроможністю розвивати та відтворювати на якісно новому рівні свій життєвий потенціал, застосовувати його для успішного, свідомого й творчого вирішення життєвих завдань, творення свого життя; компетенції навчатися впродовж життя – це здатність і готовність ефективно використовувати і швидко поповнювати, розширювати інтегрувати особистий досвід (зокрема знання, уміння і навички) для вирішення нестандартних життєвих завдань; соціальні компетенції – здатність і готовність особистості до соціальної взаємодії, соціальної активності і мобільності, набуття й виконання пов'язаних з ними соціальних ролей; комунікативні компетенції передбачають сукупність здібностей, пов'язаних з ефективним спілкуванням, оволодінням рідною та іноземною мовами, знання, уміння й навички, пов'язані з застосуванням засобів комунікації; інформаційні компетенції – це сукупність здібностей, які визначають успішність участі особистості в різноманітних елементарних інформаційних процесах, що відбуваються у суспільстві, визначають спроможність особистості шукати, опрацьовувати, використовувати й зберігати різноманітну інформацію; компетенції здорового способу життя: раціональна організація дозвілля; виконання заходів особистої гігієни; підтримання активного рухового режиму; підтримання раціонального харчування; опір шкідливим звичкам та соціальним явищам [43].

У вступі до «Програми для середньої загальноосвітньої школи. (1-4 класи) зазначено, що до складу життєвих навичок молодших школярів входять: організаційні навички (опанування школярами раціональних способів організації власного навчання); загальнопізнавальні навички (уміння спостерігати, розмірковувати, запам'ятовувати й відтворювати матеріал); загальномовленнєві навички (основні елементи культури слухання і мовлення); контрольні- оцінні навички (засвоєння учнями способів перевірки та самоперевірки, оцінювання одержаних результатів).

Можна також відмітити, що формування життєвої компетентності виступає як спеціально організований, систематичний і свідомо здійснюваний вплив на свідомість дитини, з метою забезпечення її нормального психічного, статевого розвитку, передачі наукових знань про суспільство, свою життєву позицію, активність, взаємини між людьми. Процес формування життєвих компетентностей особистості в загальноосвітній школі доцільно було би розподілити на *три основні періоди*, які відповідають трьом ступеням школи: початковій, основній та старшій школі.

У початковій школі має завершитися формування життєвих навичок з усіх майбутніх життєтворчих компетенцій особистості. Для реалізації цієї мети, початкова школа має вирішити наступні завдання:

- сформувати в учня інтелектуальні вміння (читати, писати, висловлювати власну думку усно та письмово, активно слухати, коректно формулювати, задавати питання, отримувати та аналізувати інформацію з друкованих (книги, журнали, газети) та, за допомогою комп'ютерних навичок, з електронних джерел (Інтернет);

- формувати навички прогнозування власної життєдіяльності (діяльності) на найближчий період життя (день, місяць);

- актуалізувати потребу та створити реальні умови, необхідні для самостійного прийняття учнем рішень;

- сформувати найпростіші необхідні навички обґрунтування (оцінки), деталізації та планування реалізації власного рішення в реальних життєвих умовах;

- створювати умови та дієво підтримувати (педагогічними засобами) формування елементарних життєвих та соціальних навичок учня (щодо пізнання, спілкування, практичної діяльності), необхідних для реалізації його власних рішень, успішного вирішення актуальних життєвих завдань;

- заохочувати учня до самостійного контролю та організації власного життєвого часу, посилюючи самовиховання [49, с. 80].

Змістом формування життєвих навичок у навчально-виховному процесі початкової школи має стати створення відповідних умов та ситуацій (водночас як життєвих (для дитини), так і дидактичних (для вихователів), які актуалізують потребу в оволодінні та практичному закріпленні учнем оптимальних засобів вирішення специфічних життєвих завдань, зміст яких відповідає можливостям молодшого школяра. Ці життєві завдання мають пройти відповідне дидактичне опрацювання, органічно вписуватися у навчально-виховний процес початкової школи. Водночас, вони мають сприяти актуалізації та розвитку життєтворчого потенціалу маленької особистості, ґрунтуватися на методичних досягненнях психології та педагогіки життєтворчості.

Головним механізмом формування життєвих навичок дитини у початковій школі має бути ігрова діяльність. Це зумовлено тим, що гра, ігрова діяльність є важливою складовою життєдіяльності молодших школярів. Вона не заперечує та не заважає навчально пізнавальній діяльності.

Таким чином, нами виділено три етапи формування життєвої компетентності особистості у процесі взаємодії “особистість – школа”.

У межах *першого етапу* формування життєвої компетентності особистості (початкова школа) відбувається у процесі засвоєння нею діючих у суспільстві норм і правил поведінки та оволодіння відповідними формами і засобами діяльності. Цей етап визначається як *етап адаптації*.

Другий етап (базова школа) полягає у загостренні протиріч між досягнутим рівнем адаптації і потребою індивіда у її посиленні. Цей етап характеризується *пошуком нових засобів і способів задоволення потреб індивіда*, його розвитку та саморозвитку.

У межах третього етапу (старша школа) відбувається детермінація протиріч між сформованими на попередньому етапі прагненням суб'єкта бути максимально визнаним у суспільстві і потребами особистості, що йому

імпонують, відповідають його системі цінностей, сприяють успіху особистої і соціально значущої спільної діяльності, визначається як *етап інтеграції*.

Усі перераховані етапи є етапами формування життєвої компетентності індивіда в його найважливіших проявах і якостях. Розвиток життєвої компетентності та зростання особистості до рівня третього етапу – інтеграції відбувається під впливом визначених факторів. До них віднесено такі: “соціокультурний фактор”, ”люди”, “я сам”.

Отже, головною метою загальноосвітньої школи, в тому числі і початкової ланки, щодо становлення та розвитку життєвих компетентностей є створення необхідних умов та стимулювання навчально-пізнавальної, практичної та комунікативної діяльності учнів, необхідної для формування, застосування та здобуття досвіду успішної реалізації життєвих цих навичок. Життєві навички, не можна сформувати, розвинути та удосконалити поза щоденною пізнавальною, практично-перетворювальною та комунікативною діяльністю учня.

Під час формування життєвої компетентності молодших школярів класоводами, вчителями, а також батьками використовується ряд *форм та методів*. Серед найпоширеніших є: індивідуальні форми (етична бесіда, консультація, інформування, листування); групові (тренінг, конкурси, вікторини та ін); масові(тематичні дні, тижні, акції та ін) [44, с. 87].

Розвиток життєвих компетентностей молодшого школяра передбачає застосування, в першу чергу, індивідуальних форм роботи. Водночас, це не виключає застосування групових форм: для аналізу та оцінювання результатів, стимулювання до оптимізації процесу життєвого проектування, оволодіння його інноваційними техніками.

Якщо аналізувати методи формування життєвої компетентності молодшого школяра, то найбільш доцільними у є словесні методи: метод етичної бесіди, розповідь, пояснення, дискусії. Як ефективний метод формування життєвої компетентності, пізнання морально-психологічних засад побудови людських взаємин є метод сюжетно-рольової гри. Під час

таких ігор молодші школярі прагнуть застосовувати свій життєвий досвід у побудові сюжетної лінії, а значить замислюватись над проблемою; сам процес гри викликає особливу емоційну атмосферу, коли у невимушеній обстановці учасники дискутують на тему кожного варіанту сюжету, типовим чи нетиповим він є у реальному житті, якими можуть бути наслідки запропонованого розв'язку проблеми; програвання ролей вимагає від учасників певної ідентифікації з дійовими особами, що розширює межі образів „Я” і „не Я”. Доцільно використовувати сюжетно-рольову гру і творення на її основі авторами гри – школярами – оповідання для вивчення типових моделей суспільної поведінки.

2.2. Сучасний стан сформованості життєвої компетентності молодших школярів

Для визначення сучасного стану сформованості життєвої компетентності молодших школярів ми провели експериментальне дослідження, яким охопили 40 учнів 4-х класів Луцької загальноосвітньої школи I –III с.№ 25. Учням було запропоновано дати відповіді на різні запитання відповідних анкет. Оскільки, життєва компетентність – стале інтегроване ставлення людини до навколишнього світу і до інших людей, яке проявляється у різних формах людської життєдіяльності, то для її характеристики нами були виділені наступні ознаки: а) активність, рівень якої є найголовнішою характеристикою життєвої компетентності особистості (додаток А); б) відповідальність (додаток Б); в) оцінне ставлення до світу і самих себе (додаток В), г) мотивація (додаток Г), з'ясуємо, чим пояснюють учніпочаткової школи те, що відбувається у природі, суспільстві, у світі в цілому, чим вони мотивують власне життя; д) ціннісні орієнтації школярів (додаток Д);

Дослідження показують, що переважна більшість всіх опитаних учнів початкової школи (75%) налаштовані на активне ставлення до світу і вважають, що людина повинна обов'язково прагнути змінити на краще

оточуючу дійсність, суспільство, саму себе. Вони орієнтовані на такі види діяльності: людина – інші люди, людина – суспільство, людина – природа, людина – власне “Я” (див. табл.2.1.).

Таблиця 2.1.

Спрямованість діяльності учнів(трудова компетентність)

Тип діяльності	Види діяльності	К-ть учнів (%)
людина-природа	Пізнавальна	37
	Природоохоронна	32
	Естетична	31
людина-суспільство	Робити все для щастя людей	33
	Вивчати історію, культуру	32
	Примножувати суспільне багатство	35
людина-людина	Допомагати людям	63
	Спілкуватися з людьми	37
людина- “Я”	Оберігати свою честь і гідність	52
	Працювати над собою	27
	Займатись самопізнанням і самоудосконаленням	21

Як уже ми зазначали, людина здатна нести відповідальність за свої дії лише тоді, коли вона виконує їх свідомо і прогнозує їхні наслідки. Однак на запитання “Як часто замислюєшся над можливими наслідками власних дій?” лише 27% учнів відповіли часто, 31% – інколи і 3% - ніколи. Переважна більшість респондентів (87%) відчують сором за неправильні дії інших; 82% опитаних хвилюють події, що відбуваються у світі.З суджень учнів випливає, що найбільш відповідальною людина мусить бути за ті вчинки, які стосуються людства в цілому 49%.

З приводу оцінного забарвлення позицій учнів наше дослідження показало, що переважна більшість учнів початкової школи є оптимістами. 47% опитаних вважає, що у XXI ст. людство має жити краще. Ми пояснюємо високий рівень оптимізму респондентів, перш за все, віковими особливостями, недостатнім знанням реальних труднощів життя. Однак, нас не може не хвилювати той факт, що 11% дітей бояться майбутнього, не

вірять у краще майбутнє, вважають, що “світ жорстокий, страшний; люди – вороги і що людство неминуче йде до своєї загибелі”.

Визначаючи рівень мотивації дій респондентів, ми прагнули з’ясувати, чим пояснюють вони усі явища і події, що відбуваються у природі, суспільстві, на Землі; чим вони мотивують власне життя(соціальна компетентність).Значна частина учнів (47%) взагалі не змогли чимось пояснити те, що відбувається у довкіллі. Більше третини не задумувались над мотивами людської діяльності, у тому числі й власної. А це відповідно свідчить про надзвичайно низький рівень і нерозвинутість їх мотивації діяльності.

Переважає більшість опитаних (71%) зорієнтовані на загальнолюдські цінності. Ми оцінюємо як позитивний той факт, що більшість опитаних (58%) мають гуманістичну спрямованість: а) не допускають використання людини як засобу досягнення чийось цілей – 40%; б) найбільше цінують у людях доброту, чуйність, милосердя – 52%; в) завжди готові прийти на допомогу іншим людям, у тому числі і незнайомим – 37%; г) засуджують жорстокість, байдужість, злість, брехню – 61%. Разом з тим частина четвертокласників ще не визначилася у цьому питанні, тобто або не задумувалися над проблемою гуманності у відносинах з іншими людьми (17%), або ж допускають приниження людської особистості, її образу, використання тощо (11%). Тобто ми можемо зробити висновок, що хоча в цілому учні зорієнтовані на загальнолюдські і гуманістичні цінності, однак значна частина їх ще не має чіткої визначеності.

Цікавими є результати проведеної нами анкети для визначення життєвих орієнтацій молодших школярів (Додаток Е). Так, наприклад, на досягнення учнями успіху в житті найбільше впливає: матеріальна забезпеченість батьків і їх зв’язки (47%); вміння використовувати всі засоби для досягнення успіху (30%); чіткі життєві орієнтири, усвідомлені цілі (23%)

Цікавими для нашого дослідження є розуміння молодшими школярами словосполучення – успіху людини у житті: а) успіх людини в житті – це

реалізація найзаповітніших мрій (67%);б) високий матеріальний добробут (74%);в) вдале одруження (43%);г) повне втілення в життя власних здібностей (27%);д) кар'єрний ріст (62%) (див. Рис.2.1.).

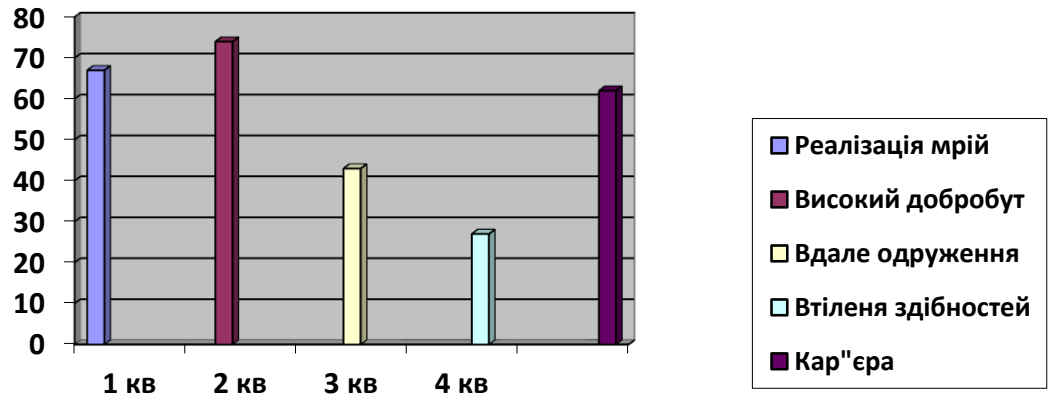

Рис.2.1. Розуміння молодшими школярами успіху людини у житті

Учням було запропоновано визначити, що на їхню думку, більше впливає на формування активної життєвої позиції (життєтворча компетенція): навчання чи дозвілля. Значна перевага учнями була надана навчанню (46,4%) Ще одним кроком у нашому дослідженні було з'ясування прагнення самих школярів активізувати власну життєву позицію. Так, на запитання “Чи намагаєтесь Ви зробити своє життя більш активним і змістовним?” отримані такі відповіді (таблиця 2.2.):

Таблиця 2.2.

<i>Чи намагаєтесь Ви зробити своє життя більш активним і змістовним?</i>	<i>Респонденти</i>
намагаюсь	54,6%
намагаюся, але нічого не виходить	8,3%
не бачу в цьому ніякої необхідності	3,1%
моє життя мене цілком влаштовує	25,0%

На нашу думку, зміст поняття "життєва компетентність" достатньо суб'єктивний. Компетентність є складовою частиною образу "Я", критерієм самооцінки. Це один з показників гармонійного стану

особистості, оскільки особистісні дисгармонії так чи інакше пов'язані з її втратою або послабленням.

Для вивчення суб'єктивного розуміння змісту поняття "життєва компетентність" було проведено дослідження за допомогою бесіди. Четвертокласники відповідали на запитання *"Як ви розумієте поняття "життєва компетентність"?"* (Додаток Є). 20% респондентів не змогла визначити змісту цього поняття, серед них були й такі, котрі вважали два поняття "життєвий" та "компетентність" несумісними; на їхню думку, існує тільки професійна компетентність. Зміст поняття "життєва компетентність" тлумачиться респондентами у різних аспектах: як певне вміння (адаптуватися, виживати, пристосовуватися, аналізувати та виходити зі скрутних ситуацій); як показник (успіху, щастя, добробуту, самореалізації); як характеристика людини. Також були виділені критерії життєвої компетентності, до яких належать: досягнення життєвого успіху; реалізація себе; досягнення добробуту; цінність порад; досвідченість; обізнаність. При осмисленні поняття "життєва компетентність" на перший план вийшла категорія досвіду. Життєва компетентність розглядається як процес набуття досвіду, що приходить із віком; як результат цього процесу; як вміння застосовувати знання, а також набувати їх; як знання, якими компетентна людина поділиться з іншими.

За змістом поняття "життєва компетентність" прив'язують до таких категорій, як адаптація (від простого пристосування до виживання у будь-яких умовах), життєвий успіх. Велика частина опитуваних називає синонімом життєвої компетентності мудрість, яка є досить складною філософською категорією і має суб'єктивний зміст для кожного.

Отже у процесі формування життєвих навичок, школа може спиратися на ігрову діяльність учня, яка, в поєднанні з навчально-пізнавальною, сприятиме створенню оптимальних умов для становлення, розвитку та реалізації відповідних життєвих навичок. Молодший шкільний вік є визначальним у подальшому розвитку особистості та формуванні базових

компетентностей. Спираючись на закони розвитку дитини 6-10 років, стратегічне завдання школи створити умови для повноцінного цілісного розвитку дитини та її самоактуалізації. Це: задоволення базових потреб дитини в активності, інформації, створенні умов для розвитку її індивідуальності; створення емоційно-ціннісного поля взаємостосунків «учитель – учень», «учень – учитель», «учні – учитель»; надати кожній дитині можливість самоствердження у найважливіших для неї видах діяльності, з максимальним розвитком її здібностей та можливостей.

Тому ми поставили за мету сприяти розвитку життєвих компетентностей учня та формуванню його життєвих навичок, необхідних для становлення основ індивідуально-особистісної життєтворчості. З огляду на окреслене, завдання та обов'язок класоводів – забезпечити належне педагогічне керівництво, підібрати оптимальні форми і методи роботи, прогнозовано спроектувати освітньо-виховну діяльність з учнями.

Результати проведеного дослідження дозволяють констатувати, що процес формування життєвої компетентності буде успішним за умови *цілеспрямованості, комплексності, систематичності цієї діяльності; розгляду його в контексті врахування механізмів впливу соціокультурного середовища на особистість.*

Серед педагогічних умов ефективного формування життєвої компетентності школярів є *організація ефективного навчально-виховного процесу, результатом якого є формування: базово-предметних знань, які відображають зміст навчальних курсів і спрямовані на створення цілісної картини світу у свідомості учнів; методологічних знань, до яких відносимо світоглядні ідеї, визначення понять, законів, теорій тощо.*

Змістовним результатом навчальної діяльності є виховання людини – суб'єкта життєтворчості. Кожен учень у процесі навчання повинен засвоїти, що атрибутивними характеристиками життєтворчої особистості є: освіченість і світоглядна зрілість, соціальна активність, громадська відповідальність, прагнення до соціально-професійного самовизначення,

висока загальна працездатність, розвинена національна самосвідомість, комунікативна компетентність, людяність, творчість, прагнення до морального та фізичного самовдосконалення, високий рівень інтелектуальної, моральної, фізичної, художньо-естетичної, екологічної та економічної культури.

Забезпечення кожному учню статусу суб'єкта навчально-пізнавальної діяльності та спілкування. Необхідно підкреслити, що найважливіше завдання вчителя школи полягає у тому, що у процесі навчання сформувати активну позицію усіх учнів, тобто забезпечити їх інтелектуальну, емоційну і практичну готовність до освоєння світоглядних проблем, їх розв'язання; перевести їх із об'єкта педагогічного впливу в активного суб'єкта діяльності. Отже, наголошуємо, що власна діяльність учня – головна умова і показник сформованості життєвої компетентності.

Залучення молодших школярів до громадсько-корисної роботи, до участі в учнівському самоврядуванні. Цей аспект виховної діяльності повинен бути чітко спланованим, інтегруватися з освітніми цілями, базуватися на інтересах та бажаннях молодших школярів і враховувати специфіку їхньої життєвої позиції.

Очевидно, що пріоритетне місце у виховній роботі має *особистісно-орієнтовний підхід до виховання*: орієнтація класовода на вихованця як мету, суб'єкт, результат і показник ефективності виховання; створення умов для розвитку індивідуальних здібностей учня та його самореалізації у різних видах творчої діяльності; задоволення потреб та інтересів, визнання його суверенності, прав і свобод [53]. Вирішення цих завдань забезпечується суб'єкт-суб'єктною взаємодією педагога і вихованців на основі діалогу з ними, гуманним характером їхніх взаємин.

На нашу думку, діалогізація спілкування та взаємин стимулює розвиток взаємин вчителя і учнів як рівноправних партнерів. Діалог сприяє розвитку взаєморозуміння, поваги до особистості, співпереживання. У рівноправному спілкуванні учень вчиться розуміти цінність думок

співрозмовника, поважати його і свою гідність, усвідомлює особисту значимість. Виховуючий характер спілкування може бути досягнутий лише на основі його гуманізації, створення атмосфери психологічного комфорту, встановлення особистого контакту на основі паритетного партнерства з урахуванням етичних норм людських взаємин, забезпечення емоційного благополуччя вихованців, використання вербальних і невербальних засобів взаємодії, створення умов для самовираження та подолання комплексу неповноцінності окремих дітей.

Важливою умовою формування життєвої компетентності учнів *взаємодія школи, родини, позашкільних закладів і соціокультурного середовища* у вказаній діяльності, яка має реалізуватися за такими напрямками: виробленні єдиного підходу до сутності виховання, ролі і значення відкритого соціального середовища, взаємодії і співробітництва у вихованні; вивченні особистості школяра, особливостей його розвитку, індивідуальних можливостей і здібностей; визначенні основних напрямів змісту виховного процесу, організації соціально значущої діяльності кожного з учнів; своєчасному обміні інформацією про продуктивний виховний процес та його результати; корекції виховних зусиль всіх соціальних інститутів виховання особистості на основі аналізу результатів педагогічного впливу, оцінки рівня розвитку і вихованості особистості. Це дозволяє школі, родині та іншим виховним інститутам створити атмосферу взаємодопомоги та взаємної зацікавленості в організації процесу формування життєвої компетентності особистості.

ВИСНОВКИ

Результати дослідження дають підставу для таких висновків.

1. Аналіз праць з теорії і практики процесу формування життєвої компетентності особистості у вітчизняному досвіді виявив розбіжності у трактуванні наукових основ щодо досліджуваної проблеми. Тому формування життєвої компетентності особистості ми розглядаємо як

педагогічний процес, що включає цілеспрямовані та стихійні впливи усіх соціальних інститутів виховання та передбачає участь самих школярів, як активних суб'єктів цього процесу.

У процесі дослідження обґрунтовано зміст та сутнісні характеристики формування життєвої компетентності особистості молодшого школяра в умовах розвитку української державності. Визначено основні змістовні характеристики поняття “життєва компетентність”: трансформативне явище, яке розвивається, видозмінюється ускладнюється; формування залежить від зовнішніх і внутрішніх чинників впливу, а реалізація потенційних можливостей може відбуватися у певному часі і просторі; має різнорівневий та індивідуальний характер, залежність від тих педагогічних дій, які спрямовуються з метою надання необхідної освітньої допомоги, створення належних умов для їх життя, навчання, праці, гри; формується з урахуванням її складових та відповідно до періоду синтетивності, фізіологічно виправданого часом; формується під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх процесів.

3. Формування життєвої компетентності особистості визначається нами як складний процес, у результаті якого учень здобуває якості, необхідні йому для життєдіяльності в суспільстві, оволодіває соціальною діяльністю, комунікативними вміннями. Школа нами розглядається як складна інтегрована система, яка включає усі компоненти взаємодії педагогів, школярів і їх батьків, має педагогічну спрямованість та здійснює такі функції: діагностичну, прогностичну, консультативну, профілактичну, опікунську, функцію соціального захисту, які спрямовані на формування життєвої компетентності учнівства. У процесі дослідженнями нами визначаємо складові життєвої компетенції учнів початкової школи: життєтворчі, життєздатні, компетенція навчатися впродовж життя, соціальні, комунікативні, інформаційні та компетенції здорового способу життя.

Відзначено, що процес формування життєвих компетентностей особистості в загальноосвітній школі доцільно розподілити на три основні

періоди, які відповідають трьом ступеням школи: початковій, основній та старшій школі. Нами відзначено, що у початковій школі має завершитися формування життєвих навичок з усіх майбутніх життєтворчих компетенцій особистості. Головним механізмом формування життєвих навичок дитини у початковій школі має бути ігрова діяльність. Відповідно, нами виділено три етапи формування життєвої компетентності особистості у процесі взаємодії “особистість – школа”: адаптаційний, етап пошуку нових засобів і способів задоволення потреб індивіда, його розвитку та саморозвитку, етап інтеграції. Перераховані етапи є етапами формування життєвої компетентності індивіда в його найважливіших проявах і якостях. Розвиток життєвої компетентності та зростання особистості до рівня третього етапу – інтеграції відбувається під впливом визначених факторів.

4. Під час формування життєвої компетентності молодших школярів батьками, вчителями використовується ряд форм та методів: індивідуальні форми (етична бесіда, консультація, інформування, листування); групові (тренінг, тести, конкурси, вікторини та ін); масові(тематичні дні, тижні, акції та ін). Найбільш доцільними у формуванні життєвої компетентності є методи, які спонукають школярів до роздумів, осмислення інформації. Серед таких методів можна назвати бесіди, розповіді, дискусії, психологічний тренінг, вирішення виховних ситуацій тощо.

5. Для визначення актуального стану сформованості життєвої компетентності в основу ми взяли наступні характеристики життєвої компетентності молодших школярів: активність, відповідальність оцінне ставлення до світу і самих себе, мотивація. Проведене дослідження засвідчило, що переважна більшість респондентів (87%) відчують сором за неправильні дії інших; 82% опитаних хвилюють події, що відбуваються у світі. Переважна більшість опитаних (71%) зорієнтовані на загальнолюдські цінності. Ми оцінюємо як позитивний той факт, що більшість опитаних (58%) мають гуманістичну спрямованість. З суджень четвертокласників випливає, що найбільш відповідальною людиною мусить бути за ті вчинки, які

стосуються людства в цілому 49%. За змістом поняття “життєва компетентність” учні прив'язують до таких категорій, як адаптація (від простого пристосування до виживання у будь-яких умовах), життєвий успіх. 56% опитуваних називає синонімом життєвої компетентності мудрість, яка є досить складною філософською категорією і має суб'єктивний зміст для кожного. З огляду на зазначене, ми відмітили необхідність цілеспрямованої й систематичної роботи вчителів, батьків з розвитку у школярів життєвої компетентності.

б. Узагальнено, що процес формування життєвої компетентності молодших школярів буде успішним за умови цілеспрямованості, комплексності, систематичності цієї діяльності; розгляду його в контексті врахування механізмів впливу соціокультурного середовища на особистість; взаємодії школи і родини у вихованні молодших; залучення молодших школярів до громадсько-корисної роботи, до участі в учнівському самоврядуванні, забезпечення кожному учню статусу суб'єкта навчально-пізнавальної діяльності та спілкування.

Проведене дослідження не претендує на вичерпний розгляд усіх аспектів означеної проблеми. Подальшого вивчення потребують питання дослідження механізмів формування життєвої компетентності школярів основної та старшої школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни личности/ К.А.Абульханова-Славская .– М., 1991.– С.35- 40.
2. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды в 2-х т/ Б.Г.Ананьев. – М.: Педагогика, 1980. – 287с.
3. Ануфриев Е.А. Социальный статус и активность личности/ Е.А.Ануфриев. – М., 1994.– 123 с.
4. Балл Г.О. Гуманізація загальної та професійної освіти: суспільна актуальність і психолого-педагогічні орієнтири / Г.О.Балл // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: Монографія /За ред. І.А.Зязюна. – К.: Віпол, 2010. – С.134-157.
5. Бебик В.М. Політична культура сучасної молоді / В.М.Бебик, М.Ф.Головатий, В.А.Рибкало. – К., 2006.– 88 с.
6. Бех І.Д. Духовні цінності в розвитку особистості/ І.Д.Бех // Педагогіка і психологія.– 2011. – № 4.– С. 49-57.
7. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте/ Л.И. Божович . – М.: Просвещение, 1967. – 464 с.
8. Бондаренко І.Ціннісні орієнтири у формуванні державотворчих устремлінь молоді/ І.Бондаренко, П.Давидов // Шлях освіти.– 2006.– № 2. – С. 13-17.
9. Боришевський М. Духовні цінності в становленні особистості – громадянина / М. Боришевський // Педагогіка і психологія.– 2007.– № 1.
10. Боришевський М. Формули громадянина-творця. Соціально-психологічний портрет особистості громадянина / М. Боришевський //Світло.– 2008. – №3. – С.8-9.
11. Бургін М. Виховання громадянина: проблеми, структури, функції / М.Бургін //Освіта України.– 2007. – 7 березня.– №11.– С.4.
12. Вербицька П.В. Організаційно-педагогічні засади громадянської освіти молодших школярів . / П.В. Вербицька – дис. на здоб. наук.ступ.к.п.н., Київ, 2000.

13. Виховання громадянина: Психолого-педагогічний і народознавчий аспекти: Навчально-методичний посібник.– К., 1997. – 252с.
14. Выготский Л.С. Психологические основы формирования личности в педагогическом процессе / Л.С. Выготский // Собр. соч.: В 6 т. – М.: Педагогика, 1982. – Т. 2. – 369 с.
15. Гапон Ю.А. Соціально-педагогічна концепція виховання/ Ю.А.Гапон .– К.: МВО України, 2000. – 150 с.
16. Головатий М.Ф. Молодь і національна ідея. Проблема формування громадської позиції нової генерації України/ М.Ф.Головатий // Політична культура і політичні партії України.– К,2007.– Т.6.– С.406.
17. Гончаренко М.В. Духовна культура: джерела і рушійні сили прогресу/ В.М.Гончаренко .– К., 1980. – 61 с.
18. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник/ С.У.Гончаренко . – К.: Либідь, 1997. – 374 с.
19. Горностай П.П. Життєва компетентність в умовах обмеженості життєвого світу /П.П. Горностай // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство. – К.: Контекст, 2012. – С. 44 - 47.
20. Демченко Е. М. Становлення особистісної зрілості та життєвої компетентності учнів школи першого ступеня / Е. М Демченко // Наша школа. — 2007. — № 6.
21. Державна національна програма «Освіта» / Україна ХХІ століття - К. : Райдуга, 1994. – 62 с.
22. Єрмаков І.Г. Педагогіка життєтворчості: орієнтири ХХІ століття І.Г.Єрмаков// Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство. К.: Контекст, 2000. – С.14-22.
23. Єршлавский С.Г. Воспитание активной позиции личности./ С.Г.Єршлавский .– Л., 1991.– 32с.
24. Єфимов В.М. Формирование активной жизненной позиции – цель нравственного воспитания /В.М.Єфимов, С.М. Косолапов.– М., 2000.– 113с.

25. Єрмаков І.Г. Виховання життєтворчості [Текст] : Моделі виховних систем / І.Г. Єрмаков. – Х. : Вид. група "Основа", 2006. – 224 с.
26. Єрмаков І.Г. Розвивати життєву компетентність / І.Г.Єрмаков., Д.О.Пузіков // Шкільний світ. – изд., испр. и доп. – М. : Академия, 2006. – 304 с.
27. Жизнь как творчество [Текст] / В.И. Шинкарук, Л.В. Сохань, Н.А. Шульга и др. – К. : Наукова думка, 2005. – 302 с.
28. Життєва компетентність особистості [Текст] : Наук.-метод. посіб. / За ред. Л.В. Сохань. – К. : Богдана, 2003. – 520 с.
29. Життєві кризи особистості: методичний посібник; У 2ч. / Ред. Рада: В.М. Доній (голова), Г.М. Несен (заст. голови), Л.В. Сохань , І.Г. Єрмаков (керівники авторського колективу) та ін. - К.:ІЗМН, 1998. - ч.1.: Психологія життєвих криз особистості.– 392 с.
30. Киричук О. Проблеми національно-громадянського виховання молоді: 3 виступу на другому Всесвітньому форумі українців / О.Киричук // Педагогічна газета.– 2007. – №3.– С.3-5.
31. Кон И. Открытие «Я». / И. Кон .– М., 1978.– 134с.
32. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора психол. наук : спец. 19.00.07 „Педагогічна та вікова психологія”/ О. Л. Кононко. – К., 2001. –36с.
33. Константинов В.Н. Социальная активность и пассивность личности./ В.Н.Константинов. – Владимир, 1990.– 211с.
34. Концепція національного виховання. Схвалена Всеукраїнською педагогічною радою працівників освіти 30 червня 1994 р. // Рідна школа, 1995. – С. 18 - 25.
35. Коржова Е.Ю. Методика "Психологическая биография" в психодиагностике жизненных ситуаций [Текст] : Метод. пособ. / Е.Ю.Коржова; под ред. Л.Ф. Бурлачука. – К. : МАУП, 2004. – 109 с.

36. Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: науково-методичний збірник/Ред. кол. Н.Софій (голова), І.Єрмаков (керівник авторського колективу і науковий редактор), та ін. - К.: Контекст, 2010. - 336 С.

37. Кроник А.А. Каузометрия [Текст] : Методы самопознания, психодиагностики и психотерапии в психологии жизненного пути / А.А. Кроник, Р.А. Ахмеров. – М. : Смысл, 2003. – 258 с.

38. Леонтьев Д.А. Жизнетворчество как практика расширения жизненного мира [Текст] / Д.А. Леонтьев // Материалы сообщений 1-й Всероссийской науч.-практ. конф. по экзистенциальной психологии. – М. : Смысл, 2001. – С. 100 – 109.

39. Леонтьев Д.А. Тест жизнестойкости [Текст] / Д.А. Леонтьев, Е.И. Рассказова. – М.: Смысл, 2006.– 63с.

40. Ляшенко В.І. Визначення рівнів сформованості життєвої компетентності дітей-інвалідів. Метод. рекомендації для спеціалістів соціальної реабілітації В.І.Ляшенко. – Миколаїв: Державний комплекс ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів, 2009. – 46 с.

41. Мистецтво життєтворчості особистості [Текст] : Наук.-метод. посіб.: У 2 ч. / Л.В. Сохань, І.Г. Єрмаков. – К. : Ін-т змісту і методів навчання, 1997.

42. Мудрик А. В. Социализация человека : [учеб. пособие для студ. высш. учеб. завед.] / А. В. Мудрик – 2-е науч. ред.) та ін.]. – К. : Контекст, 2000. – С. 87–93.

43. Ничкало Н.Г. Філософія сучасної освіти/Н.Г. Ничкало // Педагогіка і психологія. - 2006. - № 4. - С. 49-57.

44. Ницета В. А. Життєва компетентність особистості: до питання створення функціональної моделі / В.А.Ницета // Шкільний світ. –2011. – № 37. – С. 5-13.

45. Общественная активность молодежи. М., 1970.- 145с.

46. Петрик П.П. Активная жизненная позиция. Вопросы формирования и утверждения/ П.П.Петрик .– Кишинев, 2003.– 167с.
47. Петрушик А.И. Творческая активность субъекта в познании/ А.И.Петрушик.– Минск, 2005. – 211 с.
48. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : [навч. посіб. для студ. вищих навч. закл.] / Т. І. Поніманська. –К, 2011.– 342с.
49. Поплужний В.Л. Громадянськість і вікові аспекти її розвитку / В.Л.Поплужний . //Рідна школа.– 2004.– №11.– С.33-35.
50. Психодиагностика толерантности личности [Текст] / Под ред. Г.У.Солдатовой, Л.А. Шайгеровой. – М. : Смысл, 2008. – 172 с.
51. Психологія і педагогіка життєтворчості / Навч.-метод. посібник за ред. Л.В.Сохань, І.Г.Єрмакова, В.О.Тихоновича.– К., 1996. – 792 с.
52. Психологія і педагогіка життєтворчості [Текст] : Наук.-метод. посіб. / відп. ред. В.М. Доній. – К. , 2003. – 563 с.
53. Рубинштейн Н.Н. Психология, педагогика и генетика юности/ Н.Н.Рубинштейн.– М., 1926.– 231с.
54. Социальная активность и свобода личности. Волгоград, 1981.– 167с.
55. Степанишин Б. Який "Я", або Стимулювання громадянського самоусвідомлення підлітків та юнацтва/ Б.Степанишин // Освіта.– 2007. – 16-23 квітня.– (№ 29-30).– С.13.
56. Сухомлинський В.О. Духовний світ школяра/ В.О.Сухомлинський // Вибрані твори: В 5-ти т. – К.: Рад.школа, 1976. – Т.1. – С. 305-386.
57. Сухомлинський В.О. Народження громадянина / В.О.Сухомлинський //Вибрані твори: В 5 т.– К., 1977.– Т.3.– С.283-582.
58. Сухоруков А.С. Жизнетворчество и формы движения смысловой системы личности [Электронный ресурс] / А.С. Сухоруков // Конференция Lomonosov 2006 – Режим доступа: [http:// psychology. ru/lomonosov /tesises/cu.htm](http://psychology.ru/lomonosov/tesises/cu.htm), свободный. – Загол. с экрана.

59. Сырцова А. Методика Ф. Зимбардо по временной перспективе [Текст] / А. Сырцова, Е.Т. Соколова, О.В. Митина // Психологическая диагностика. – 2007. – № 1. – С. 85 – 106.

60. Табачковский В.Г. Формирование мировоззренческой культуры молодёжи/ В.Г. Табачковский.– К.: Наукова думка, 1990. – 235 с.

61. Титов В.А. Активная жизненная позиция личности/ В.А.Титов.– М., 1978.– 134с.

62. Ушинський К.Д. Про народність у громадянському вихованні: Рідне слово/ К.Д. Ушинський // Пед. твори: В 2-т.– К., 1983.– 178с.

63. Формирование активной жизненной позиции. Челябинск, 1981.- 211с.

64. Циба В. Життєва компетентність у соціальній психології: до визначення поняття / В. Циба // Кроки до творчості.–К, 2011.–209с.

65. Чорна К.І. Основні проблеми та напрями виховання молодого громадянина незалежної України / К.І. Чорна //Нові технології виховання. - К., 2005. – С.28.

66. Ящук І.П. Формування життєво компетентної особистості: Науково-методичний посібник./ І.П. Ящук. – Хмельницький: Видавництво Хмельницького гуманітарно-педагогічного інституту, 1999. – 54с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета для четвертокласників

1. Як ти вважаєш: чи повинна людина прагнути щось змінити у світі в самій собі, чи ж вона повинна приймати все таким , яким воно є, не прагнучи змін?

1 – вважаю, що людина повинна обов'язково прагнути до того, щоб змінити на краще оточуючу дійсність, суспільство і саму себе

2 – вважаю, що людина повинна приймати все таким, яким воно є, і ні в що не втручатися

3 – важко відповісти

2. *Які дії ти вважаєш для себе найбільш важливими по відношенню до природи:*

- 1 – пізнавати природу, проникати в її таємниці;
- 2 – користуватися благами і дарами природи і змінити її для задоволення своїх потреб;
- 3 – займатися охороною навколишнього природного середовища;
- 4 – милуватися красою природи;
- 5 – вбачати в природі мудрість і могутність її Творця і поклонятися їй;
- 6 – якісь інші дії (напиши, які саме?)
- 7 – важко відповісти.

3. *Які дії ти вважаєш для себе найбільш важливими по відношенню до суспільства:*

- 1 – вивчати його історію і культуру;
- 2 – робити все для того, щоб воно було більш розвинутим і справедливим, щоб всі люди були у ньому більш щасливими;
- 3 – пристосуватися до існуючих у ньому умов, щоб не ускладнювати собі життя і не виглядати “білою вороною”;
- 4 – оберігати і примножувати суспільні надбання в різних сферах людського життя (науці, культурі, господарстві тощо);
- 5 – старатися збагнути Боже провидіння;
- 6 – якісь інші дії (напиши, які саме?)
- 7 – важко відповісти

4. *Які дії ти вважаєш для себе найбільш важливими по відношенню до інших людей:*

- 1- спостерігати за ними, вивчати і пізнавати їх;
- 2- допомагати їм, старатися зменшити їхні біди і страждання;
- 3- керувати ними, підкоряти їх своїй волі, використовувати їх для досягнення своїх цілей;
- 4- спілкуватися з ними, обмінюватися з ними різними думками новинами;
- 5- ставитися до інших людей у відповідності з Божими заповідями (“не вбивай”, “не кради” тощо);
- 6- якісь інші дії (напиши, які саме?);
- 7- важко відповісти.

5. *Які дії ти вважаєш для себе найбільш важливими по відношенню до самого себе:*

- 1 – займатися самопізнанням;
- 2 – удосконалювати свої задатки і здібності;
- 3 – задовольняти всі свої бажання;
- 4 – відстоювати свої права, оберігати свою гідність і честь;
- 5 – шукати в собі Бога, займатися духовним самоудосконаленням;
- 6 – якісь інші дії (напиши, які саме?);
6. Чи цікавишся ти діяльністю парламенту і різних політичних партій, чи ходиш на мітинги?

- 1 – так
2 – ні
7. Чи дивишся ти телепрограми “УТН”, “Новини”, “Вісті”?
- 1 – завжди
2 – досить часто
3 – інколи
4 - ніколи
8. Чи стараєшся ти добре вчитися?
- 1 – так
2 – ні
9. Чи приймаєш ти участь в роботі різних гуртків і секцій?
- 1 – так
2 – ні
10. Чи любиш ти ходити в гості, на дискотеки, бувати в різних компаніях?
- 1 – так
2 – ні
11. Чи робиш ти зауваження тим людям, які, на твій погляд, поводять себе неправильно?
- 1 – завжди
2 – досить часто
3 – інколи
4 - ніколи
12. Чи потребуєш ти заступитися за інших, коли бачиш, що їх скривджують?
- 1 – завжди
2 – досить часто
3 – інколи
4 - ніколи
13. Чи займаєшся ти спортом?
- 1 – так
2 – ні
14. Чи допомагаєш ти іншим людям, коли бачиш, що вони потребують твоєї допомоги?
- 1 – завжди;
2 – тільки тоді, коли вони просять мене;
3 - тільки тоді, коли я знаю, що матиму від цього якусь вигоду;
4 – ніколи
15. Чи доводиться тобі підробляти, займаючись якоюсь тимчасовою роботою, торгівлею чи надаючи комусь платні послуги?
- 1 – так
2 – ні

Анкета для четвертокласників

1. **Як часто ти замислюєшся над можливими наслідками своїх дій?**
 - 1 – завжди
 - 2 – досить часто
 - 3 – інколи
 - 4 – ніколи
2. **Якщо ти замислюєшся над можливими наслідками своїх дій, то на що ти насамперед звертаєш увагу?**
 - 1 – на те, щоб не потрапити в якусь халепу або не залишитися в прогаші;
 - 2 – на те, щоб не викликати незадоволення або осуд інших людей;
 - 3 – на те, щоб не зашкодити іншим людям;
 - 4 – на щось інше
3. **Чи відчуваєш ти “муки сумління” у тих випадках, коли чиниш щось неправильно, хоча й ніхто крім тебе про це не знає?**
 - 1 – так
 - 2 – ні
4. **Чи буває тобі соромно за інших людей, коли ти бачиш, що вони поводяться неправильно?**
 - 1 – так
 - 2 – ні
5. **Чи вважаєш ти хоч в якійсь мірі себе відповідальним за дії своїх друзів?**
 - 1 – так
 - 2 – ні
6. **Чи хвилюють тебе події, що відбуваються в світі?**
 - 1 – так
 - 2 – ні
7. **Як ти вважаєш: чи завжди людина повинна нести якесь покарання за свої дії, якщо вони приносять комусь шкоду?**
 - 1 – завжди
 - 2 – не завжди
 - 3 – важко відповісти
8. **Як ти вважаєш: чи повинен хтось нести відповідальність за те, що гине природа, люди вбивають один одного в міжнародних конфліктах або вмирають з голоду?**
 - 1 – повинен
 - 2 – не повинен
 - 3 – важко відповісти
9. **Як ти вважаєш: в якому випадку людина має бути найбільш відповідальною за свої вчинки?**
 - 1 – якщо вона наносить шкоду природі;
 - 2 – якщо вона наносить шкоду людству;

- 3 – якщо вона наносить шкоду своїй країні;
- 4 – якщо вона наносить шкоду своїм друзям;
- 5 – якщо вона наносить шкоду своїй сім'ї;
- 6 – якщо вона наносить шкоду самій собі;
- 7 – важко відповісти

Додаток В

Анкета для учнів

1. Обведи кружечком порядкові номери тих висловлювань, які ти вважаєш правильними.

1 – оточуючий світ – це безладне нагромадження предметів істот, процесів і подій; він ворожий по відношенню до людини, бо є джерелом її нещастя і бід;

2 – світ – це гармонійне ціле, невід'ємною частиною якого є й сама людина, яка тільки живучи у злагоді з цим світом, може бути щасливою;

3 – у людському житті нема нічого привабливого і хорошого, воно жорстоке і страшне;

4 – життя, незважаючи на його труднощі і темні сторони, є прекрасним і дивовижним;

5 – всі люди – вороги, вони ненавидять один одного і прагнуть зробити один одному тільки зло;

6 – всі люди мають певні вади і слабкості, але в більшості своїй вони добрі і готові допомогти один одному;

7 – людина – агресивна тварина, не здатна змінити на краще ні саму себе, ні навколишній світ;

8 – людина – це найрозумніша і найпрекрасніша з усіх живих істот; вона здатна до безмежності удосконалювати і навколишній світ, і саму себе;

9 – труднощі і незгоди, які переживає зараз людство, свідчать про те, що воно невпинно йде до своєї загибелі, якої йому не уникнути;

10 – людство завжди знаходило в собі розум і сили, щоб подолати ті труднощі, що виникли на його шляху, і ті труднощі, які воно переживає в наш час, воно теж зуміє здолати і піднятися на більш високий рівень свого розвитку.

2. Як ти вважаєш: у XXI столітті люди будуть жити краще чи гірше, ніж в наш час?

- 1 – краще
- 2 – гірше
- 3 – так само
- 4 – мене це не цікавить
- 5 – важко відповісти

3. Як ти думаєш: чи можливо в Україні уникнути збройних конфліктів на міжнаціональній основі?

- 1 – можливо

- 2 – неможливо
- 3 – важко відповісти

Додаток Г.

Анкета для учнів

1. Чим, на твою думку, можна пояснити все те, що відбувається у світі?
 - 1 – об'єктивними, тобто незалежними від нашої волі і наших бажань, законами;
 - 2 – волею Бога;
 - 3 – існуванням якогось космічного розуму або світової душі;
 - 4 – мене це не цікавить;
 - 5 – важко відповісти
2. А чим, на твій погляд, визначається розвиток людства, його історія?
 - 1 – об'єктивними суспільними законами;
 - 2 – Божественним провидінням;
 - 3 – діями народів, націй, інших великих груп людей;
 - 4 – бажанням і діями окремих видатних людей;
 - 5 – мене це не цікавить;
3. Чим або ким, на твій погляд, визначається життєвий шлях людини?
 - 1 – зовнішніми обставинами, оточенням;
 - 2 – долею;
 - 3 – Богом;
 - 4 – якимись космічними силами, розташуванням планет;
 - 5 – бажаннями і прагненнями самої людини;
 - 6 – спадковістю;
 - 7 – не думав над цим;
 - 8 – важко відповісти
4. Як ти вважаєш, чи може бути людина господарем свого життя?
 - 1 – цілком може;
 - 2 – може лише в деякій мірі;
 - 3 – не може зовсім;
 - 4 – не думав над цим;
 - 5 – важко відповісти

Додаток Д.

Анкета

Ми проводимо дослідження проблеми життєвих орієнтацій сучасної молоді. Просимо ознайомитися з анкетною і позначити позиції, які відповідають Вашій оцінці. Якщо Ви маєте свою думку, запишіть її.

1. Що, на Вашу думку, найбільше впливає на досягнення молоддю успіху в житті? (виберіть не більше 3-х позицій)

- 1 – матеріальна забезпеченість батьків і їх зв'язки;
- 2 – високий рівень освіти;
- 3 – віра у свої сили, у себе;
- 4 – уміння використовувати всі засоби для досягнення успіху;
- 5 – чіткі, життєві орієнтири, усвідомлені цілі;
- 6 – вольові якості;
- 7 – відповідальність, вимогливість до себе;
- 8 – інше

2. Як Ви думаєте, від чого буде залежати Ваше майбутнє?

- 1 – від власних здібностей, волі, умінь
- 2 – від сприятливої чи несприятливої ситуації у суспільстві
- 3 – від змоги скористатися наявними обставинами для здійснення своїх життєвих прагнень
- 4 – важко відповісти

3. Про що або про кого Ви найчастіше розмірковуєте (вибрати 1 відповідь)?

- 1 – про людей, їхню суть, взаємини між ними
- 2 – про суспільство, яким воно є і має бути
- 3 – про себе
- 4 – щось інше
- 5 – важко відповісти

4. Що найбільш заважає розвитку особистості (вибрати 1 відповідь)?

- 1 – нерозумний устрій суспільства
- 2 – люди з найближчого оточення
- 3 – власні вади людини
- 4 – щось інше

Ви прагнете стати ... (вибрати 1 відповідь).

- 1 – керівником фірми і власником приватної фірми
- 2 – менеджером приватного підприємства
- 3 – керівником державної установи, організації
- 4 – кваліфікованим працівником, професіоналом
- 5 – увійти в національну культурну еліту
- 6 – максимально реалізувати себе як особистість
- 7 – інше

5. Успіх людини в житті - ... (виберіть не більше 3-х позицій).

- 1 – реалізація найзаповітніших мрій
- 2 – повне втілення в життя власних здібностей

- 3 – результат вдалого використання збігу життєвих подій
- 4 – оцінена суспільством діяльність
- 5 – щасливе кохання
- 6 – високий матеріальний добробут
- 7 – вдале одруження
- 8 – виховання своїх дітей відповідно до власного ідеалу
- 9 – досягнення високого службового, ділового статусу
- 10 – повага і авторитет у рідних і близьких
- 11 - інше

6. На Вашу думку, Ви зможете успішно реалізувати власні життєві плани

- 1 – в Україні
- 2 – за межами України
- 3 – важко сказати

7. Які Ваші прогнози щодо суспільної ситуації у найближчому майбутньому?

- 1 – ситуація буде погіршуватися
- 2 – будуть зміни на краще
- 3 – не думаю про майбутнє
- 4 – важко відповісти

Щиро вдячні за відповіді!

Додаток Е

Анкета

Шановний учне!

Ми проводимо дослідження проблеми життєвих орієнтацій школярів. Просимо ознайомитися з анкетною і позначити позиції, які відповідають Вашій оцінці. Якщо Ви маєте свою думку, запишіть її.

1. Що, на Вашу думку, найбільше впливає на досягнення людиною успіху в житті? (виберіть не більше 3-х позицій)

- 1 – матеріальна забезпеченість батьків і їх зв'язки;
- 2 – високий рівень освіти;
- 3 – уміння використовувати всі засоби для досягнення успіху;
- 4 – чіткі, життєві орієнтири, усвідомлені цілі;
- 5 – відповідальність, вимогливість до себе.

2. Як Ви думаєте, від чого буде залежати Ваше майбутнє?

- 1 – від власних здібностей, волі, умінь
- 2 – від сприятливої чи несприятливої ситуації у суспільстві
- 3 – від змоги скористатися наявними обставинами для здійснення своїх життєвих прагнень
- 4 – важко відповісти

3. Про що або про кого Ви найчастіше розмірковуєте (вибрати 1 відповідь)?

- 1 – про людей, їхню суть, взаємини між ними
- 2 – про суспільство, яким воно є і має бути
- 3 – про себе
- 4 – щось інше
- 5 – важко відповісти

4. Що найбільш заважає розвитку особистості (вибрати 1 відповідь)?

- 1 – нерозумний устрій суспільства
- 2 – люди з найближчого оточення
- 3 – власні вади людини
- 4 – щось інше

Ви прагнете стати ... (вибрати 1 відповідь).

- 1 – керівником фірми і власником приватної фірми
- 2 – менеджером приватного підприємства
- 3 – керівником державної установи, організації
- 4 – кваліфікованим працівником, професіоналом
- 5 – увійти в національну культурну еліту
- 6 – максимально реалізувати себе як особистість
- 7 - інше

5. Успіх людини в житті - ... (виберіть не більше 3-х позицій).

- 1 – реалізація найзаповітніших мрій
- 2 – повне втілення в життя власних здібностей
- 3 – результат вдалого використання збігу життєвих подій
- 4 – оцінена суспільством діяльність
- 5 – щасливе кохання
- 6 – високий матеріальний добробут
- 7 – вдале одруження
- 8 – виховання своїх дітей відповідно до власного ідеалу
- 9 – досягнення високого службового, ділового статусу
- 10 – повага і авторитет у рідних і близьких
- 11 - інше

6. На Вашу думку, Ви зможете успішно реалізувати власні життєві плани

- 1 – в Україні
- 2 – за межами України
- 3 – важко сказати

7. Які Ваші прогнози щодо суспільної ситуації у найближчому майбутньому?

- 1 – ситуація буде погіршуватися
- 2 – будуть зміни на краще
- 3 – не думаю про майбутнє
- 4 – важко відповісти

Щиро вдячні за відповіді!

Додаток Є.

Бланк опитувальника

Дата Стать Вік _____

У чому, на вашу думку, полягає зміст поняття "життєва компетентність"?

Закресліть, будь ласка, відповідну цифру:

5 - так;

4 - швидше так, аніж ні;

3 - не можу відповісти;

2 - швидше ні, ніж так;

1 - ні.

Уміння аналізувати життєву ситуацію	5	4	3	2	1
Уміння використовувати свій досвід	5	4	3	2	1
Уміння набувати досвід	5	4	3	2	1
Уміння вирішувати проблеми	5	4	3	2	1
Уміння пристосовуватися до будь-яких обставин	5	4	3	2	1
Уміння адаптуватися в суспільстві	5	4	3	2	1
Уміння виживати	5	4	3	2	1
Уміння використовувати досвід інших	5	4	3	2	1
Незалежність від обставин	5	4	3	2	1
Упевненість у собі	5	4	3	2	1
Добрі стосунки з людьми	5	4	3	2	1
Відповідність етичним нормам суспільства	5	4	3	2	1
Показник того, як людина може знайти себе	5	4	3	2	1
Показник добробуту та благополуччя	5	4	3	2	1
Мудрість	5	4	3	2	1
Я вважаю себе життєво компетентною людиною	5	4	3	2	1